

LENİNGRAD KİTAPLIKLARINDAKİ NEVAÎ YAZMALARI HAKKINDA

Yazan :
S. L. VOLİN

Çeviren :
RASİME UYGUN

Herhangi bir müellifin bilhassa ortaçağ şair veya yazarlarının eserleri üzerindeki çalışmalarda yazmaların ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bir müellifin eserini ortaya koyan tahrif, atlama ve ilâvelerden uzak, tam ve doğru bir metin ancak nüshalardan o müellifin devrine yakın en eski veya —Ortaçağ eserlerinde nadiren görüldüğü gibi— müellifin el yazısı ile yazılmış bulunan yazmalardan faydalanmakla elde edilebilir.

Özbek edebiyatı kurucusu, şairi ve edibi Ali Şir Nevaî'nin 1941 de kutlanan 500 üncü yıldönümü münasebetiyle, onun eserlerinin ilmî bir şekilde yayınlanmasına karar verilmiştir. Elimizdeki Nevaî neşirleri daha çok, müellifin ölümünden birkaç yüzyıl sonra istinsah edilmiş ve tesadüfen ele geçmiş bir veya birkaç yazmaya göre meydana getirilmiştir. Tabiî bu çeşit metin neşirleri bugünkü ilmî ihtiyaçları karşılayacak mahiyette değildir. Bunların neşirleri eski dili ne kadar iyi bilirlerse bilsinler, onların bilgisi metni daha sonraki müstensihlerin yaptıkları atlamalardan, ilâvelerden veya eski tâbirler yerine kullandıkları yeni kelimelerden temizlemeğe kâfi gelmiyordu. Bu durum yalnız Orta-Asya ve İstanbul'da meydana getirilen eski tip baskı veya taş basması ile yayınlanan neşirlerde değil son zamanlarda Özbekistan'da yapılan metin neşirlerinde de böyledir. Maalesef bu sonuncu neşirler Taşkent'de bulunan eski yazmalardan pek az faydalanmışlardır. Leningrad kitaplıklarındaki çok güzel yazmalar ise hiç kullanılmamıştır. Basma katalogların yokluğu çeşitli kitaplıkların kolleksiyonlarında saklanan yazmalardan istifadeyi güçleştirmektedir. Yabancı memleketlerdeki bazı kitaplıkların az çok tafsilâtlı katalogları vardır¹. Leningrad, Taşkent, Kazan, Bakû, Tiflis,

¹ Farsça ve arapça yazmalardan farklı olarak bilhassa türkçe yazmaların, çok defa katalogları yoktur. Paris Millî kitaplığındaki yazmaların da basma katalogu yoktur. British müzesinin katalogunda da yazmalar kolleksiyonunun ancak bir kısmı vardır. İstanbul yazmalarının katalogu ise hiç tatmin edici değildir.

Stalinabad ve diğer şehirlerdeki ehemmiyetli kolleksiyonların ya hiçbir kataloğu yoktur veya varsa da tam değildir ve eskimiştir². Rus doğu bilginlerinin başlıca vazifesi bu kolleksiyonların Doğu yazmalarının tam bir kataloğunu hazırlamaktır. Yalnız bu işin başarılması için daha uzun yıllar lâzımdır. Şimdilik, en yakın zamanda kullanılacak yazmaların ortaya çıkarılması ve tavsifi lüzumludur. Nevaî'nin eserleri bu çeşit yazmalar arasındadır. Bu işe Prof. A. A. Semenov'un *Opisaniye rukopisey proizvedeniy Navoi hranyaşçihşya v Gosudarstvennoy Publişnoy biblioteke Uz SSR*³ [Özbek Sov. Sos. Cumhur. Devlet Halk kitaplığındaki Nevaî yazmalarının tavsifi] (Taşkent, 1940) adlı eseri bu işin başlangıcı sayılabilir.

Leningrad Umumî Kitaplığının, Leningrad Üniversitesi Şarkiyat kitaplığının ve Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü yazmalar şubesinin en kıymetli Nevaî nüshalarını sakladığı söylenebilir. Gerçi Leningrad'daki Nevaî yazmalarının sayısı Taşkent'tekilerden bir hayli azdır (Leningrad'da ancak 77, Taşkent'te ise 200 kadar), fakat şair ile aynı devirde veya ona yakın zamanlarda yaşayanlar tarafından yazılmış nüshalar Leningrad'da daha çoktur; bu sebeple Leningrad'da XV - XVI. yüzyıllar arasında Nevaî'nin hemen bütün eserleri mevcuttur. Halbuki Taşkent'te yalnız *Divan*, *Hamse* ve *Mecâlisü'n-nefâis* gibi önemli eserleri bulunur. Burada söylediklerimiz Nevaî eserlerinin ilmî neşri için Leningrad'daki yazmaların önemini göstermeğe kâfidir. Şüphesiz, Nevaî eserlerinin çeşitli bölgelerdeki yayılışını göstermek ve aynı zamanda diyalektoloji malzemesi olmak bakımından daha yeni yazmalar da dikkate değer. Nevaî eserlerinin kısa zamanda Azerbaycan'a ve İran'ın komşu bölgelerine geçmiş bulunması dikkati çekmektedir. XVI. yüzyıla ait bazı güzel yazmalar bu sahalarda meydana getirilmiştir. Doğu - Türkistan'da bilhassa N. F. Petrovskiy ve S. F. Oldenburg kolleksiyonu içinde de daha yeni bir takım yazmalar vardır.

² Taşkent'teki İstitut Vostoçnih Rukopisey Akad. Nauk Uzb. SSR de saklanan yazmaların kataloğunu Prof. A. A. Semenov tamamlamıştır. Katalog baskıya verilmiştir (Red.).

³ GPB Uz SSR yazmalar kısmında saklanan bütün doğu yazmaları "İstitut po izuçeniyu vostoçnih rukopisey" (Doğu yazmalar araştırmaları) enstitüsüne nakledilmiştir. Bu enstitü 1944 senesinin başında kurulmuştur ve Akademiya Nauk Uz SSR e dahildir. Prof. Semenov bu yazmalar kataloğunu 3 cild üzerine tertip etmiştir (Red.).

Leningrad kolleksiyonlarındaki yazmaların bir kısmı hakkında bir takım basma kataloglar vardır. Meselâ eski kolleksiyonun ve bugün Leningard'da bulunan yazmaların yarısını içine alan umumî kitaplığındaki Hanıkov⁴ kolleksiyonunun eksik ve yanlışlarla dolu bir katalogu Dorn⁵ tarafından meydana getirilmiştir. Şarkiyat Enstitüsü (eski Asya müzesi)nin yazmaları için elimizde sadece eski hariciye vekâleti ilimler şubesine ait olan küçük bir kolleksiyonun katalogu vardır. Bundan başka çeşitli kolleksiyonların bazı katalogları da vardır. Üniversite kitaplığı katalogları çok kısadır.

Bizim hazırladığımız katalogta yukarıda bahsedilen üç kitaplıkta ortaya çıkarabildiğim Nevaî yazmalarının bazılarının tamamı, bazılarının da önemli kısımları tavsif edilmiştir. Elimizdeki demirbaş defterinin eksikleri yüzünden Leningrad kitaplıklarındaki, şairin başka yazmalarının bulunup bulunmadığını tesbit etmek mümkün değildir. Fakat istikbalde daha titiz ve tam kataloglar yapıldığı takdirde, başka yazmaların da ortaya çıkması muhtemeldir. Bu katalogumuza, Nevaî'nin birçok farsça ve türkçe mecmualardaki çeşitli şiirleri ile eserlerinin yalnız küçük parçalarını ihtiva eden yazmalar alınmamıştır.

Katalogta Nevaî eserleri alfabe sırasına göre, her eserin yazmaları da kronolojik şekilde sıralanmıştır. İçinde birden fazla eser bulunan külliyatlar da katalogunun sonuna alınmış, bu külliyatlardaki çeşitli eserlerin ayrı ayrı tavsiflerinde içinde buldukları külliyatın numarasına da atıf yapılmıştır. Bu katalogu, müellifin eserlerini yazdığı tarihlere göre tanzim etmek belki daha doğru olurdu. Ben müellifin eserlerinin çoğunda kaydedilen tarihlere ve dolayısıyla konulan işaretlere dayanarak böyle bir deneme yaptım. Fakat, bazı eserlere tarih koymak mümkün olmadı, veyahut tahmini bir tarih konulabildi. Belin⁶ zamanından beri Nevaî eserlerinin kronolojik bir listesi

⁴ Meselâ nr. 55 teki yazmanın tavsifini krş.

⁵ *Catalogue des manuscrits et xylographes Orientaux de la Bibliothèque imperiale publique de St.-Petersbourg, 1852.* —B. Dorn, *Die Sammlung von Morgenländischen Handschriften, welche die Kaiserliche Öffentliche Bibliothek zu St. -Petersbourg im Jahre 1864 von Herrn v. Chanykov erworben hat.* St.-Petersbourg, 1865. Okuyucular, lüzumlu yazmaların tavsiflerini ("Vostoç. ve Hanıkov") şifrelerine göre kolaylıkla bulacakları için bu iki katalogu zikretmiyorum.

⁶ Journ. Asiat. Sér. V, XVII, 236—237.

yapılmadığından, burada yapabildiklerimi neşretmeyi faydalı buluyorum. Burada verilen tarihler ayrıca her eserin tavsifi sırasında da zikredilecektir.

870=1465/66 dan evvel	<i>Divan, ilk tertibi.</i>
873=1469 ve 887=1482/83 arasında	<i>Divan, ikinci tertibi</i>
880=1475/76	<i>Tuhfetü'l-efkâr</i>
886=1481/82	<i>Çihl hadîs</i>
886=1481/82	<i>Vakfiyye</i>
888=1483	<i>Hayretü'l-ebrâr</i>
889=1484	<i>Ferhad ü Şirin</i>
889=1484	<i>Leylá ve Mecrur</i>
890=1485	<i>Seb'a-i seyyare</i>
890=1485	<i>Sedd-i Sikenderî</i>
890=1485	<i>Nazmü'l-cevâhir</i>
890=1485 ve 904=1498/99 arasında	<i>Tarih-i enbiyâ ve hükemâ</i>
894=1488/89 dan sonra	<i>Tarih-i mulûk-i Acem</i>
896=1490/91	<i>Halat-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşir</i>
897=1491/92 ve	<i>Mecâlisü'n-ncfâis</i>
904=1498/99 arasında	4 divan ve külliyyat
897=1491/92 den sonra	<i>Münşaat</i>
897=1492/93 ve 901=1495/96 arasında	<i>Hamsetü'l-mütehayyirin</i>
898=1492 den sonra	<i>Mizânü'l-evzân</i>
900=1494/95 ten sonra	<i>Halat-ı Pehlivan Muhammed</i>
901=1495/96	<i>Nesâimü'l-mahabbe</i>
904=1498/99	<i>Lisânü't-tayr</i>
Cumadi 1905=Aralık 1499	<i>Muhâkemetü'l-lûgateyn</i>
905=1499/1500	<i>Sirâcü'l-muslimin</i>
906=1500/1501	<i>Mahbûbü'l-kulûb</i>

Muhâkemetü'l-lûgateyn ile *Sirâcü'l-muslimin* Leningrad koleksiyonlarında yoktur ve bunların tarihleri Katrmer neşrinden ve Belin'in eserinden alınmıştır. *Risâle-i muammâ*'nın ve Leningrad'da olmayan *Divan-ı Fânî*'nin tarihini tesbit edemedim. Tabiî ileride Nevaî eserlerinin metni üzerindeki daha esaslı araştırmalar bu listeyi tamamlamağa imkân verecektir.

Yeter derecede tecrübem olmadığı için, yazmaların kâğıt, yazı, cild gibi dış hususiyetlerinin tavsifinden esas itibariyle sarfi nazar etmiş bulunuyorum, onlara ancak nadir hallerde işaret ettim. Bunun

nisbeten yeni yazmaların çoğu için fazla ehemmiyeti yoktur. Bilhassa umum kitaplıkta bulunan bazı eski yazmalar İran ve Orta Asya sanatının nefis mahsulleridir ve bu bakımdan ayrı bir tavsife ve hattâ bastırılmaya değer. Her yazmanın ebadı biliniyorsa tarihi ve müstensihi kaydedilmemiş, bilinmiyorsa asırlara, yazı ve kâğıda göre tahmini bir tarih konulmuştur. Tabiî bu tahmini tarihler kesin değildir.

Nevai'nin her eseri için aynı eserin başka yazmalarını tavsif eden kataloglara da atıflar yapılmıştır. Eldeki katalogların, bilhassa küçük kolleksiyonlarınkinin sayısı çok büyüktür ve bazılarının dikkatinden kaçmış olması mümkündür. Kahire kitaplıklarındaki türkçe yazmaların Dağıstanî tarafından tanzim edilen ve Leningrad'da bulunmayan katalogundan istifade edemedim. İstanbul kitaplıklarının yazma kataloglarını eksik oldukları için, kullanmadım. Tabiî, hususi kolleksiyonlardakilerle beraber daha birçok yazmaların da bugüne kadar kataloglar yapılmamıştır. Zengin Paris kolleksiyonunun anlaşılacak çok önemsiz bir kısmını biliyoruz. İran kitaplıklarının türkçe yazmaları ise hiç kataloga geçmemiştir.

KISALTMALAR

Belin=M. Belin, *Notice biographique et littéraire sur Mir Ali-Chir Nevai, suivi d'extraits tirés des oeuvres de l'auteur* : JA XVII (1861), 175-256, 281-367.

Bloch= E. Blochet, *Catalogue de la collection de manuscrits orientaux arabes, persan et turcs formée par M. Charles Schefer et acquise par l'état*, Paris 1900.

Catalogus, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae regiae*, pars 1 Paris 1739.

Flügel=G. Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1865—1867.

Pertsch=W. Pertsch, *Verzeichnis der türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889.

Rieu=Ch. Rieu, *Catalogue of the Türkische Manuscripts in the British Museum*, London 1888.

Smirnov=W. D. Smirnov, *Manuscrits turcs de l'Institut des Langues Orientales. Collection Scientifiques de l'Institut des Langues Orientales du Ministère des Affaires Étrangères St.-Pétérsb.* 1897, VIII.

Zetterstéen=K. V. Zetterstéen, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Oppsala Le Monde Oriental*, 1928, XXII.

Semenov=A. A. Semenov, *Opisaniye rukopisey proizvedeniy Navoi, hranyaščıhsya v Gosudarstvennoy biblioteke U Z SSR*, Taşkent 1940.

GPB=Gosudarstvennaya Publichnaya biblioteka im. M. E. Saltıkova-Şcedrina.

ZVO=*Zapiski vostočnogo otdeleniya Russkogo arheologičeskogo obščestva.*

IAN=*Izvestiya Rossiyskoy Akademii Nauk.*

IV=Institut vostokovedeniya Akad. Nauk SSR.

UN=Leningradskiy Gosudarstvenniy universitet.

I.

تاریخ ملوک عجم ve تاریخ انبیا و حکما

Tarih-i enbiyâ ve hükemâ- (A) ve *Tarih-i mülûk-i Acem-* (B). Nevaî bu iki eserini çok defa bir cümle içinde birleştirir : چون انبیا علیهم السلام تاریخ و حکما و عباد سوزی علی الاجال مذکور بولدی ایمدی عجم ملوی ذکری کا شروع قلالی و من الله التوفیق

Bunlarda önsöz olmadığı gibi mutat giriş kısmı da yoktur, birincisinde hatime de yoktur. İkincisi, yani *Tarih-i mülûk-i Acem* Sultan Hüseyne medhiyesiyle bitiyor. Bu medhiyede Nevaî kendi eserlerini, *Penc genc* (yani *Hamse*) yi, divanın⁷ dibacesini ve *Nazmü'l-cevâhir*'i zikreder. Buna göre bu eser 890=1485 ten evvel yazılmış değildir. Bir de Nevaî 897=1491/92 ve 904=1498/99 seneleri arasında divanlarına yazdığı "yeni" önsöz kendi eserleri arasında *Züb-detü'l-tevârih*'i zikreder. Kanaatimce bu kayıt Nevaî'nin evvelâ bir eser şeklinde yazdığı bu iki tarih eserine aittir. Fakat, Hvândemir⁸ iki tarih eserinden daha bahseder.

Paris: Belin 235 (krş. 176 1; 930—933=1523/24—1526/27).

Taşkent: Semenov, nr. 5-9 (XIX. yüzyıla ait bütün yazmalar ve yalnız *Tarih-i mülûk-i Acem*; Semenov'un tanıttığı Taşkent yazmaları arasında *Tarih-i enbiyâ ve hükemâ*'nın da vardır. Bunlar da XIX. yüzyıla aittir).

Başı A : آدم صلوات الله عليه خلق

Sonu :

يکیت ایک فا تیغ⁹ علم نینک مخزنی * قاری لیق چاغی نخرج قیلغیل انی

Başı B :

عجم تاریخی دا فرس سلاطینی نی تورت طایفه قیلیب دورلار

Sonu :

قیامت قهچه حشمتینک مستدام * سلامینک قیلیب شاهلار والسلم

⁷ Anlaşılan "eski" önsöz (215. s. krş.).

⁸ M. A. Salye, *Makarim al ahlâk* (Rodonaçalnik uzbekskoy literaturı, Taşkent 1940), 9. s. bk.

⁹ Volin'in yazmaları tavsif için almış olduğu misaller, Üniversite kütüphanesi kitaplığındaki Nevâi'nin yazmaları ile karşılaştırılmış ve düzeltilmiştir (çeviren).

- 1 -

GPB Vost. 558, 614b—653b. 1001—1004=1592/93—1595/96.
bk XVIII, 4 iki eser bir arada.

- 2 -

IV E I, bk XVII 10. 1219—1240=1804/05—1824/25.
A. 294b—312b; B. 313a—327a.

- 3 -

IV S 1281, 24×14; 95 var. 1264=1847/48.
Tarih-i müllük-i Acem (baş tarafı eksik), 1a—30a, Müstensihi
Rahim-Niyaz, tarih 1264=1847/48.
33b—95a: *Hâtifî, Leylâ ve Mecnun* (istinsah tarihi aynıdır).

- 4 -

IV V 2460, 20×12,5; 108 var. 1278=1861/62.
Yalnız B. Başı: *اما تاريخ بتكوييلار فرس سلاطينيني الخ* devamı evvelki-
lerde olduğu gibi. Tarih: Emir Muzaffer'in hükümdarlığının 2.
senesi, yani 1278=1861/62

- 5 -

IV A 247 (a 590b), 18×11,5; 76 var. XIX. yüzyıl.
Yalnız B. Sonu eksik, 1b—9a ve 73b—76b çeşitli farsça şiirleri
içine almaktadır.
Lerch kolleks. (bk. *Mélanges Asiatiques* X, 286, nr. 5).

II.

جهل حدیث

Çihil hadîs. —Kırk hadis (Muhammet peygamberin sözleri ve hareketleri hususunda). Bu *Erbain hadîs* adıyla de maruftur. Yazılış tarihi: 886=1481/82.

Paris: Belin, 233. s. (930—933=1523/24—1526/27).

Leipzig: *Prodromus et specimen catalogi librorum manscriptorum qui in Bibliothecae Senatoria civitatis Lipsiensis asservantur.* Grimmae 1837, 549. s. nr. 335 (tarihsiz).

Taşkent: Semenov, nr. 11 (XVII yüzyıl).

Taşkent'te *Çihil hadîs*'in XVII. yüzyıla ait diğer bir nüshası da mevcuttur.

Başı :

حمد انکا کیم کلام خیر مآل ✱ قیلدی ایلسکا رسولیدین ارسال

Sonu :

که نوایی غه اول دعا یتیکای ✱ بلبل روحیغه نوا یتیکای

- 1 -

GPB Tur. n.s. 56 (IV. 1. 49), 1b—8b, bk. XVII, 3. 934=1527/28.

Başlık :

هذه اربعین حدیثا صحیحا

- 2 -

GPB Vost. 559, 227b—225b, bk. XVII. 2. XVI. yüzyıl.

- 3 -

GPB Vost 558, 1b—3a, bk XVII, 4. 1001—1004=1592/93—1595/96.

Başlık :

کتاب چهل حدیث

- 4 -

GPB Tur. n.s. 12, 129b—130b, bk. XVII, 12. XIX. yüzyıl.

- 5 -

GPB Hanıkov kolleks. 56, 27—31. s. bk. XVII, 8. Rebiülevvel
1230=şubat 1815.

III

حالات پهلوان شمس‌الله والدين الكشتی کیر

Hâlât-i Pehlivan Şemseddin Muhammed. Pehlivanın öldüğü 890=
1494/95'ten sonra yazılmıştır.

Paris: Belin, 235. s. (930—933=1523/24—1526/27).

Başı :

ای چرخ فی دورلارکه پیوست ایتینک ✱ دورینکدا محبت اهلینی مست ایتینک

Sonu :

جنت چنیدا روحی مسرور اولسون ✱ کوثر سوچی ساقیسی انک حور اولسون

- I -

IV E 1, 325 — 328a, bk. XVII, 10. 1219—1240=1804/05—1824/25.

IV

حالات سید حسن اردشیر

Halât-i Seyyid Hasan-ı Erdeşir. Seyyid'in öldüğü 894=1488/89 dan sonra yazılmıştır.

Paris: Belin, 235. A. (930—933=1523/24—1526/27).

Taşkent'te (Nevaî Armağanı komitesi) bu eserin bir yazma nüshası mevcuttur, tarihi 1213=1798/99.

Başı :

لطف ایلا بان ای نسیم قدسی آثار ✱ بیر قاتله فنا کاشنیفه ایلا کذار

Sonu :

فنا و فقر تاپغای آمین والله اعلم بالصواب والیه مرجع والمآب

- I -

IV E 1, 322b — 324b, bk. XVII, 10. 1219=1804/1805.

V

خمسه

Hamse. Nevaî diğer eserlerinde bu eserine bazan *Penc genc*, bazan da *Hamse* adını veriyor *Hamsede* şu eserler vardır :

A حیرت الابرار *Hayretü'l-ēbrâr.* Yazılışı: 889=1484.

Başı :

بسم الله الرحمن الرحيم ✱ رستهغه چیکتی نیجه در یتیم

Sonu :

تا انی کوپ کوپ الیمان سیقراي ✱ کوپ کوپ ایچیب بیردم اوزومدین بارای

B. *Ferhad ü Şirin* Bu esere, Nizamî'nin aynı mevzudaki eserlerinin ismi olan, *Hüsrev ü Şirin* dahi denilmektedir. 889=1484'te yazılmıştır.

Başı :

بمحمدك فتح ابواب المعانی * نصیب ایت کونکلو ما فتح اولماغ انی

Sonu :

منکا توتقیل که سوزنی کوته ایتیم * تینای بیر لحظه چون منزله یتیم

V. لیلی و مجنون — *Leylâ ve Mecnun*. Eser içinde bir tarihe raslanmıyorsa da 889=1484'te yazılmış olması muhtemeldir

Başı :

ای یخشی آتینک بیه سر آغاز * انجامی غه کیم یتار هر آغاز

Sonu :

عصیانما عفو بولغای آمین * یارب که بو نوع بولغای آمین

G. Seb'a-i seyyare Bu esere Nizâmî'nin aynı mevzudaki eserinin ismi olan *Heft peyker* ve *Behram ü Dilâram* dahi denilmektedir. Cemâziyelâhir 889=Temmuz 1484'te yazılmıştır.

Başı :

ای سپاسینک دیما کدا ایل تیلی لال * ایلکا تیل سیندین اولدی تیمکا مقال

Sonu :

تی افلاک نی انکا یار ایت * تی اقلیم ایلین خریدار ایت

D. *Sedd-i Sikenderî* Ona *İskendernâme* de denilmektedir.

Hayretü'l-ibrâr'dan iki sene sonra, yani 890=1485'te kaleme alınmıştır.

Başı :

خدایا مسلم خدالغ سنکا * بیر اوشه که دابی کدالیق سنکا

Sonu :

اوزات تینکری نواسی غه تیل * نوا ارتوخ استار ایسانک شکر قیل

Paris: Belin, 234. s. (930—933=1523/24—1526/27): Blochet, 980. s. (*Ferhad ü Şirin*, XVII. yüzyıl); 999, (*Hayretü'l-ibrâr*, XVI. yüzyıl); 1008. s. (*Leylâ ve Mecnun*, 889=1484).

Viyana: Flügel, I, 613, nr. 648 (*Seb'a-i seyyare* tarihsiz).

Berlin: Pertsch, 381. s. (*Seb'a-i Seyyare* tarihsiz), 382. s. (*Seb'a-i Seyyare* ile *Leylâ ve Mecnun*, 1136=1723), 383. s. (*Sedd-i İskenderî*, 1136=1723), 384. s. (*Sedd-i İskenderî*, tarihsiz).

London: Rieu, 292, 293 var. (*Hamse*, XVI ve XVII. yüzyıllar),

294 var. (*Hayretü'l-ibrâr*, 1006=1598), 294 var. (*Ferhad ü Şirin*, XVI. yüzyıl).

Upsala: Zetterstéen, 387 var. nr. 571 (*Hayretü'l-ibrâr*, tarihsiz).

Taşkent: Semenov, nr. 1, 2, 22—25, 28—38, 58, 70, 71 (*Leylâ ve Mecnun* 920=1514/15, ve *Hamse* 1093=1682 de buradadır).

Taşkent'te (GPB nr. 5018) ve Abdul Cemil tarafından istinsah edilmiş *Hamse* 888=1483 ve 889=1484'te *Hayretü'l-ibrâr* ve XVI. yüzyıla ait *Hamse*'nin (Akademiya Nauk Uz SSR) diğer bir yazması daha vardır.

I.

GPB Vost. 560, 24,5×17; 325 var. 898=1492/93.

Çok nefis talik (fakat noktalar bir çok yerlerinde yanlış konulmuştur), cetveller yaldızlı ve renklidir; meşin, sanatkârane tezhiplidir. 16 varakta eserin kaleme alınışından daha sonra bir kayıt vardır:

خمسه مير علي شير نوايي بخط قبله الكتاب مولانا سلطانعلي مشهدي و تذهيب مولانا ياري مذهب و جلدكاري درالعصرى استار سلطانعلي مجلد مروى سامى كتب خمسه مذكوره حيرت الابرار از بحر مخزن الاسرار فرهاد و شيرين از بحر خسرو و شيرين ليلي و مجنون هفت کشور از بحر هفت پيكر سد اسكندري از بحر اسكندرنامه .

“Mir Ali Şir Nevaî'nin *Hamse*'si Mevlâna Sultan-Ali Meşhedî'nin hattı ile yazılmış, tezhib-i müzehhib Mevlâna Yari ve cildi asrın incisi olan sanatkâr Sultan Ali Mervî tarafından yapılmıştır. Zikredilmiş beş kitabın adı: *Mahzenü'l-esrâr* vezninde *Hayretü'l-ibrâr*, *Hüsrev ü Şirin* vezninde *Ferhad ü Şirin*, *Leylâ ve Mecnunla Heft peyker* vezninde *Heft kişver*, *İskendernâme* vezninde *Sedd-i İskenderî**.

Bu istinsahın ne dereceye kadar doğru olduğu bilinmiyor, yazmada (325b) sadece Sultan Ali diye bir imza vardır: كتبه العبد سلطان علي في شهر سنة ثمان و تسعين و ثمانمائة “bunu kul Sultan Ali 898 = 1492/93 senelerinde kopya etmiştir”.

Yazma 2a'da Şah Abbas Safevî tarafından Şeyh Saffî'nin Erdebil'deki türbesine 1037=1627/28 de vakfı hakkında bir kayıttır.

2b - 3a'da muhteşem zeminli bir başlık vardır: كتاب خمسه افصح المتكلمين و افضل المتأخرين امير عليشير المشهور بين الانام بنوايي تفمده الله تعالى بغفرانه
Sonra beş manzume gelir, başlıkları şunlardır :

I. 3b—57b : كتاب مخزن الاسرار

- II. 58a—133a: کتاب فرهاد و شیرین
 III. 133b—168b: کتاب لیلی و مجنون
 IV. 169b—228b: کتاب هفت پیکر
 V. 229—325b: کتاب اسکندرنامه

İşte bu yazmadaki manzumelerin adları Nizamî'ninkilerin aynıdır.

2.

GPB Hanıkov Koll. nr. 55, bk. XVII, 1. 904=1498/99.

- I. 36b—94b: *Ferhad ü Şirin*
 II. 295b—330b: *Leylâ ve Mecnun*
 III. 331b—379a: *Seb'a-i Seyyare*
 IV. 380a—450a: *Sedd-i İskenderî*
 V. 513b—552 : *Hayretü'l-ibrâr*

Son yazma 1258=1842/93'te başka birisi tarafından ve değişik bir kâğıt üzerine yazılmıştır. Sahifeleri doğru tertip edilmişse de (V—I—II—III—IV olarak), sonradan kitap tamir edilirken karışmıştır.

3.

GPB Vost. 559, bk. XVII, 2. XV. yüzyılın sonu.

- I. 209b—163 (sahife numaralaması ters) *Hayretü'l-ibrâr*, başlık:
 کتاب هفت پیکر من نتایج انفاس امیر نظام الدین علی شیر
 II. 162b—97a : *Ferhad ü Şirin*
 III. 96b—56a : *Leylâ ve Mecnun*
 IV. 55b—1b : *Seb'a-i seyyare*: başlık کتاب هفت پیکر

Sadece *Sedd-i İskenderî* eksiktir. 193a, 186b, 184b, 179a, 166b, 149b, 134b, 132a, 130b, 126b, 112b, 91b, 87b, 77b, 69a, 44a, 38b, 32a, 29b, 24a, 19b, 15b, 11b de minyatürler vardır.

4.

GPB Vost. 558, bk. nr. XVII, 4. 1001—1004=1592/93—1595/96.

- A. 13b—55b; B. 56b—118a; C. 119b—157b; D. 158b—209b;
 E. 210—286a.

5.

IV S 832, 23.5×14; 255 var. Sefer 1076=Ağustos 1665.

Yalnız *Sedd-i İskenderî* İbadullah Eyyubî ben Fazlullah Şirazî tarafından, Tebriz havalisinde istinsah edilmiştir.

Bk. : Smirnov, 167. s. nr. LXXIII.

6.

İV S 807,26×18,77 var. XVII. yüzyıl.

Yalnız *Sedd-i İskenderî*.

Bk. : Smirnov, 168. s. nr. LXXXIV.

7.

İV A 490, 17×10,5; 126 var. XVII. yüzyıl.

Sadece *Hayretü'l-ibrâr*, Bk. : Smirnov, nr. LXXXVI.

8.

İV S 135 (290 v), 26×17; 196 var. Recep 1185=Ekim 1771.

Yazma eksiktir, içindekiler: *Leylâ ve Mecnun* (1b - 45b) ve *Sedd-i İskenderî*, *Ferhad ü Şirin*, *Seb'a-i seyyare*'den parçalar. *Leylâ ve Mecnun* 1185 Recep, koyun senesinde, müstensih Molla Aşur ben Molla Mir Timuri, Behim padişah mahallesinde (şehrin adı zikredilmiyor) istinsah edilmiştir.

Oldenburg koleksiyonundan; bk. İAN, 1911, 262. s. nr. 60 Kuçar'da satın alındı.

9.

İV D 16 (290d), 36—23,5; 350 var. XVIII. yüzyıl.

A. 1b—56a; B. 56b—137a; C. 137b—185a; D. 185b—252a; E. 252b—350a.

Petrovskiy koleksiyonundan, bk. İAN, 1911, 258. s. nr. 68.

10.

İV D 17 (291a), 34×21,5; 322 var. 1200=1785/86.

A. 1b—51b; B. 98b—171a, C. 52b—97b; D. 172b—231b; E. 232b—322a.

Kolofon 120 herhalde 1200 olacaktır.

11.

İV D 391, 34×21, 303 var. XIX. yüzyıl başı.

A. 2b—49b; B. 50b—116a; C. 118b—159; D. 160b—216a; E. 217b—300a.

12.

İV D 190, bk. nr. XVII, 12. 1253=1837/38.

A. 1b — 35a; B. 37b — 73a; C. 78b 131a; D. 134b — 217a;
E. 218b — 287a.

13.

GPB Tur. n.s. 213, 35×21; 298 var. 1264—1265=1847/48-1848/49.

A. 1b — 114a; B. 49b—114a; B. 114b—158b; D. 159b—215a;
E. 216 - 297b.

298'de müstensih Raci lâkaplı Muhammed Yusuf ben Kadı Hocamberdi Harezminin otobiyografik bir şiiri vardır.

14.

İV S 13b (290c), 25×15; 166 var. 1269=1852/53.

Sadece *Hayretü'l-ibrâr*.

Oldenburg kolleksiyonundan, bk. İAN, 1911, 263. s. nr. 81.

15.

GPB Tur. n.s. 10, 50×30; 296 var. 1266—1277=1849/50—1860/61.

A. 1b—47b *Hayretü'l-ibrâr*, Rebiülahir 1266=Şubat-Mart 1850.

B. 116b — 157b *Ferhad ü Şirin*, 1272=1855/56.

C. 116b — 157b *Leylâ ve Mecnun*, 1272=1855/56.

D. 158 b — 214a *Seb'a-i seyyare*, 1273=1856/57.

E. 215b — 296a *Sedd-i İskenderî*, 1277=1860/61.

16.

İV E 15 (290a), 32×26; 361 var. 1291=1874/75.

A. 4b — 58b; B. 61b — 141b; C. 143b — 192a; D. 195 b—260a;
E. 263b — 361a.

17.

GPB Tur. n.s. 11, 43×27; 297 var. XIX. yüzyıl.

A. 1b—47b; B. 48b—117a; C. 117b—158a; D. 158b—214a;
E. 215a — 297b.

Müstensihi Muhammed-Receb ben Mirza Şerif Mergen Şehri-sebzi.

18.

İV D 391, 34×21; 300 var. XIX. yüzyıl.

A. 50b—116b; C. 118b—159b; A. 2b—48b; B. 160b—216a;
E. 217b—300a.

VI.

خمسة المتحيرين

Hamsetü'l-mütehayyirin. Camî'nin ölümünden sonra 898=1492 ve 901=1495/96 arasında yazılmış bulunduğundan bu *Nesâimi'l-mahabbe*'de zikredilmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Başı :

اول عالم علام غه يوز حمد و ثنا * علم آدم ايله توزدى چو بو دهر فنا

Sonu :

شاه را صورتى افتادا كم معنى حنين * باد تا حشر شه صورت ومعنى امين

Paris: Belin, 235 (930—933=1523/24—1526/27); Blochet, nr. 962 (973=1565/66, 970 (XVII. yüzyıl), 976 (939=1532/33).

Berlin: Petersch, nr. 246 (931=1525).

Taşkent: Semenov, 26. s. (1029=1619/20), 27. s. (1338=1919).

Taşkent'te (Nevaî Komitesi) XVII. ve XIX. yüzyıllara ait bir çok yazmalar vardır.

1.

GPB Vost. 558, 695b—709a, bk. XVII, 4.1001—1004=1592/93—1595/96.

2.

GPB Tur. n.s. 12, 182b—192b, bk. XVII, 12. XIX. yüzyıl.

VII.

DİVAN

Nevaî divanının tertip tarihi ve çeşitli tertipleri meselesi çok karışıktır. Daha Rieu (299. s.) divan yazmalarının birbirinden başındaki ve sonundaki mısra ve beytlerin yazısı ve sıra bakımından çok farklı olduğuna işaret etmişti. Bu farklar, A. A. Semenov'a (1. s.)

* Rusçaya yanlış çevrilmiştir (çeviren).

göre toplayıcıların zevklerine bağlı olarak ortaya çıkarılmıştır. Fakat, aşağıdaki hususlar bu farkların hiç olmazsa bir kısmının bizzat müellife ait olduğuna ve müellifin divanını birkaç kerre yeniden işlediğine delâlet eder.

Nevaî'nin birçok yazma divan ve mecmualarında iki önsöz (dibace, fihrist) vardır. Birincisi ki, ben onu "eski" diye adlandırıyorum **م** **فصاحت دیوانینک عزل سرای لاری** kelimelerle başlar ve şu beytle

لطف ایلا بقای جاودانی یارب * اولدم سین بیل نی قیلنک انی یارب

Nevaî bu önsöz gurgan ebu Said (1452—1469) in Horasan'da hükümdarlığı zamanında bir çok asîlzâdeler, bu arada veliaht Şah Derviş-i Muhammed Sultan⁹ (bu zat önsöz yazıldığı sırada sağdı) tarafından beğenilen ve halk arasında yayılan bir çok manzumeler yazdığını anlatmaktadır. Fakat, Nevaî bu manzumeleri divan halinde toplamamıştır. Sultan-Hüseyn Baykara tahta çıktıktan sonra (873=1469) Nevaî'nin şiirlerine karşı alâka göstermiş ve onu çok teşvik etmişti. Nevaî'ye manzumelerini divan şeklinde toplamayı tavsiye eden odur. Nevaî bu önsözde divanının tertibinin esaslarını izah eder. Bu izahta edebî nevilere göre, yani gazel, muhammes, müseddes, ruba'î, müstezad, müfredat, muamma, lûgaz, tercî, tuyuglara göre yapılan tasnif dışında başka herhangi bir tasnifden bahsedilmiyor; kaside ve mesnevîleri divanına almamış "onlar inşallah ayrı ciltler teşkil edeceklerdir" demiştir. Sonunda bazı mısraların, zayıf oldukları için, divanından çıkarılması lâzım geldiğini söylerse de bunlar Nevaî'nin başkaları tarafından hazırlanmış ve yazılmış olan şiir mecmualarına da alınmış oldukları için yine yerlerinde bırakılmıştır. Önsözde yazılış tarihi olmayıp, tarih ifade eden tek şey Câmî'nin hayatta olduğunu gösteren kayıtlardır. Diğer taraftan Britisch Muzeum'da bu önsözü içine alan ve 887 senesi Rebiyülâhir (Nisan-Mayıs 1482) tarihini taşıyan bir yazma vardır. Bunlardan divanın 873=1469 ile 887=1482/83 seneleri arasında tertip edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

GPB Vos. 564 numaralı yazma bütün diğer yazmalardan farklı bir Nevaî divanını ihtiva eder. Bu yazma 870=1465/66'da yani "eski" önsözün yazılmasından epey evvel istinsah edilmiştir. Bu

⁹ İsim manzumenin içinde geçer: طبعی درویش واوزی شاه نشان شاه درویش محمد سلطان Rieu'nun sadece Muhammed-Sultan okumasının sebebini bilmiyorum.

yazmanın başkaları tarafından tanzim edilmiş olan divanlardan biri olması ihtimali vardır, hattâ bundan Nevaî'nin haberdar olmuş olması da mümkündür. Bu divanın içinde yalnız gazeller ve rubaîler vardır.

İkincisine yani “yeni” önsöz yazmalarda az rastlanır. Bu önsöz kelimelerle başlar ve şu beyitle biter.

جانينكدا زلال زندگانی یارب ✱ اندین سنك عمر جاودانی یارب

Burada müellif, son zamanlarda pek çok şiir yazdığını kaydeder. Bunları *Bedâiü'l-bidâye* (بدایع البدایه) ve *Nevâdirü'n-nihâye* (نوادیر النهایه) adlı daha önceki divanlarına ilâve eden Nevaî bütün şiirlerini şu dört divana taksim etmiştir: 1) *Garâibü'ssıgar* 17 ile 20 yaş, 2) *Nevâdirü'ş-şebab* 20 ile 35 yaş, 3) *Bedâiü'l-vasat* 35 ile 45, 4) *Fevâidü'l-kiber* 45 ile aşağı yukarı 60 yaş arasında yazılanlardır ¹⁰ (التمش یاقینی غه چه).

Nevaî, böyle bir tasnifi olmayan mecmua şeklindeki divanına *Hazâinü'l-meâni* adını vermiştir. Bu önsözde *Bedâiü'l-bidâye*'nin fihris-tinden ve *Nevâdirü'n-nihâye*'nin dibacesinden de bahsedilmektedir. Birincinin “eski” önsözün aynı olması ihtimal dahilindedir, ikincisi ise gördüğüm yazmalarda yoktur. “Yeni” önsözde Nevaî *Hamse*, *Nazmü'l-cevâhir* ve *Mecâlisü'n-nefâis* adlı eserini de zikreder ki, bundan önsözün 896=1490/91 den evvel yazılmadığı anlaşılmaktadır. Yeni önsözde anlatılanlar, Nevaî'nin *Münşaat*'ına alınan bir mektubu da vardır. Bu mektup, yeni işlenmiş olan divanın, Sultan Hüseyin Baykara'ya takdimi münasebetiyle, saray adamlarından birine hitaben yazılmıştır. *Hamsetü'l-mütehayyirin*'de Nevaî, hayatının son senesini (897=1491/92) yaşayan Câmi'nin, bir gün ziyaretine gittiğini anlatır. Bu sırada Câmi son divanının tertibine çalışıyormuş. Nevaî, Câmi'ye her divana ayrı bir isim vermesini tavsiye etmiş. Câmi de bu tavsiyeyi kısa bir zamanda yerine getirmiştir¹¹. Sonradan Câmi Nevaî'ye kendi şiirleri için de aynı şeyi tatbik etmesini tavsiye etti.

¹⁰ Tabîî, bu yaş tasnifine pek güvenilmez, divanların hacim bakımından birbirinin aynı olmasını istiyerek Nevaî'nin bu usule tamamiyle riayet etmemiş bulunması ihtimal dahilindedir. Hakikaten de, 887=1482 yi geçmeden yazılmış olan “eski” önsözde “müfredat” zikredilmektedir; halbuki bu “müfredat” 889=1484 den sonraki şiirleri içine alan, son divana konulmuştur.

¹¹ Câmi üçüncü divanın önsözünde bundan bizzat bahsetmektedir.

Nevaî onun sözünü dinledi ve divanının şiirlerini yukarıda adları geçen dört divana böldü, Câmî kendininkilerini üçe bölmüştü. Nevaî'nin ne "yeni" önsözde ne de *Münşaat*'ta Câmî'den hiç bahsetmemesi dikkate değer. Nevaî'nin şiirlerini böyle dört divana bölmesi 897=1491/92'den evvel değildir. *Hamsetü'l-mütehayyirin*'in metnine bakılırsa bu tertip daha Câmî hayatta iken, yani 897 de meydana getirilmiştir. Fakat, ben bunda şüphe ediyorum, zira böyle bir çalışma, Nevaî "yeni" önsözde aşağı yukarı 60 yıl (bu 60 yıl 904=1498/99 da kamerî senede dolmuştu)dan bahsettiğine göre uzun zaman isterdi. Nevaî'nin "dört ayrı divanını" tanzime daha Câmî'nin sağlığında başlamış bulunması ve bunların isimlerini daha o zamanlarda koyarak tertip işini birkaç yıl sonra tamamlamış bulunması mümkündür. 904=1498/99'da tamamlanan *Lisânü't-tayr*'de, dört divanından artık bahsedilmektedir. Ve şimdiye kadar bilinen dört divanın¹² en eski yazması da 904=1498/99 tarihine aittir. Böylece, Nevaî divanlarının son tertibi 887=1491/92 ve 904=1498/99 yılları arasına yerleştirebiliriz.

Şimdilik divanları Nevaî'nin kendisi veya çevresindekiler tarafından yapılan tertibi şu merhalelerden geçmiştir diyebiliriz:

1. Divanın ilk tertibi 870=1465/66 e aittir, bu yalnız gazel ve rubaîleri içine alıyordu.

2. İkincisi yani divanın "eski" önsözü ihtiva eden, ikinci tertibi 873=1469 ve 887=482/83 yılları arasında vücuda getirilmiştir. Divanın bu tertibinde kuvvetli bir ihtimalle *Bedâiü'l-bidâye* bulunuyor ve bu divan kasidelerle mesnevîleri içine almıyordu.

3. Üçüncüsü zamanımıza kadar gelmeyen önsözünü içine alan divandır. Bunun başlığı *Nevâidirü'n-nihâye* idi ve ikincisinin ilâvesi olması mümkündür.

4. Dördüncü tertipte divan hayatının devirlerine göre dört divana bölünmüştür. Yeni önsöz de bu eserdir.

5. Divanın beşinci tertibi dört divandan derlenerek *Hazâinü'l-meâni* adını taşıyan eserdir. Bu son iki tertip 897=1491/92 ile 904=1498/99 seneleri arasında meydana getirilmiştir. Bunların içinde ehemmiyetsiz sayıda kaside ve mesnevîler vardır.

¹² GPB Uz SSR nr. 790 (Scmenov, nr. 40), 898=1492/93 tarihli yazma *Garâibü's-sigar* diye adlandırılmaz, zira içinde yalnız gazel ve rubaî'ler vardır, 34 gazel elif rediflidir ve sonu değişiktir.

Yazmaların şu veya bu tertibe bağlanması gayet güçtür. Fakat, “dört” divan ile mecmua divanın (5. tertibini) ayırd edilmesi nisbeten, kolaydır. Diğerlerine gelince, anlaşılan, meseleyi ikinci tertibin dört divandan birincisinin ve mecmua divanın اشرةت من عكس mısra ile başlaması meseleyi karıştırmaktadır. Yazmaların kesin olarak şu veya bu tertibe bağlanması ancak yazma metinlerin esaslı bir şekilde mukayesesi ile mümkün olur. Ben her yazmanın başını ve sonunu göstermeyi lüzumlu buldum; bütün eski yazmaları edebî nevilerine göre ayırdım ve Rieu gibi elif redifli gazellerin sayısını (giriş kısmında olanları da) gösterdim.

London: Rieu, 294. s. (887=1482), 295. s. (XVI. yüzyıla ait olan yazma); 296. s. (1041=1632 ve XVII. ile XVIII. yüzyıllara ait iki yazma); 297. s. (XVI. yüzyıl) ve 298. s. (1227=1812), 285. s. (Taşkent'teki *Hamse* yazmasının müstensihî Abdülcelil tarafından tanzim edilerek 914=1509 da yeniden istinsah edilen Nevaî şiirleri mecmuası); E. W. Gibb, *A history of Ottoman poetry*, II, London 1902, XXII. s. (iki yazma, birisi 1081=1670/71).

Oxford: Johannes Uri, *Bibliothecae Bodlejanae Codicum Manuscriptorum Orientalium Catalogus*, pars, I, Oxonii, 1787, 313. s. nr. LIX (915=1509/10).

Cambridge: E. G. Browne, *A. Hand-list of the Muhammadan manuscripts... preserved in the Library of the University of Cambridge*, Cambridge 1900, 258. s. nr. 1259 (tarihsiz); *A. Descriptive Catalogue of the Oriental Mss belonging to the late E. G. Browne*, Cambridge 1932, 276. s. (1241=1825/26).

Berlin: Pertsch., 370. s. (tarihsiz).

München: *Verzeichniss der orientalischen Handschriften der Hof- und Staatsbibliothek zu München*, München 1875, 374. s. nr. 161 (eski), nr. 162 (929=1522/23).

Paris: *Catalogues*, 379. s. nr. CCLXXV (tarihsiz); Blochet 991 (XVI. yüzyıl) 998. s. (989=1581); Belin 234—235. s. (930—931=1523/24—1526/27); E. Blochet, *Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux conservés à la Bibliothèque Nationale*, Paris 1900, (972=1584).

Roma: *Cataloghi dei codici orientali di biblioteche d'Italia*, Firenze 1878, 452. s. (tarihsiz).

Upsala: Zetterstéen, 443. s. nr. 642 (tarihsiz).

New York: A. V. Williams Jackson and Abraham Johannan, *A Catalogue of the Collection of Persian Manuscripts presented the Metropolitan Museum of Art, New York, by Alexander Smith Cochran*, New York 1914, 160—163. s. nr. 21 (905=1499/1500, Sultan-Ali Meşhedî), 164—166 (988=1580).

Philadelphia: Muhammed Ahmed Simsar, *Oriental Manuscripts of the John Frederick Lewis Collection in the Free Library of Philadelphia*, Philadelphia 1937, 165. s. nr. 97 (XVI - XVII. yüzyıl).

Roma (Vatikan): Ztschr. d. Dtsch. Morgenländ. Ges., Bd. 51, 1897, 52, 62. s. (967=1559).

Taşkent: Semenov, 10 (yeni önsöz ile dört divan, XVI. yüzyıl), nr. 11 (XVII. yüzyıl) nr. 12 (920=1514/15), nr. 13 (XVII. yıl), nr. 14—19 (XIX. yüzyıl), nr. 40 (898=1492/93), nr. 41—43 (XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başı), nr. 44 (959=1541/52), nr. 45 (XVI. yüzyıl), nr. 45 (XVII. yüzyıl), nr. 47—57 (XVIII - XIX. yüzyıl). Taşkent'te elliye yakın Nevaî divanının çeşitli nüshaları ve XVI. yüzyıla ait birkaç yazma da vardır.

1.

GPB Vost. 564, 34—23, 143 var. 870=1465/66.

Çok nefis tezhipli, çok güzel kalın nestalik. Müstensihî: Sultan-Ali Meşhedî. Yazma Feth-Ali Şah Kaçar kitaplığında bulunuyordu, buraya rebiülevvel 1232=Ocak-şubat 1816 da 100 rupyaya alınmış idi. İçindekiler: 1b gazeller (elif redifinde 45), 138a müstezad, 138b muhammes, 139a rubaî.

Başı :

سنکا آجوغ نهان و آشکارا ❖ الاها بادشاهما کردکارا

Sonu :

کیم حشر دامست اولامای خراب ای ساقی ❖ تا انکامای بیرسه کار عذاب ای ساقی

Kolofon :

وتمانمایه فی ایام شیب حرره سلطان علی المشهدی فی شهر سنه سیمین

2.

GPB Hanıkov kolleksiyonu. 55. Bk. nr. XVII, 1. 904=1498/99.

A. 95—98b “eski” önsöz.

B. 120b — 178b *Garâibü's-sigar*. İçindekiler: 120b gazeller (elif redifli 39), 171a müstezad ve muhammes, 172a müseddes ve tercî, 173a mesnevî (ona *Hasbihal* deniliyor), 174b mukatta, 176b rubaî.

Başı :

✱ اشترقت من عكس شمس الكاس انوار الهدى ✱
✱ يار عكسين می دا کور ديب جام دين جيقتی صدا ✱

Sonu :

اول خاهه قراراق ایلادی نامنی ✱ هر نیچه اینک راک ایلادیم خامنی

C. 180a — 235b *Nevâdirü's-şebab*. İçindekiler: 186a gazel elif redifli 39), 230b müstezad ve muhammes, 231a müseddes ve yinc muhammes, 231 tercî, 232a mersiye, 233a mukatta', 234b muammiyat.

Başı :

زهی ظهور جمالینک قویاش کیبی پیدا ✱ یوزونک قویاشیغه ذرات کون اولوب شیدا

Sonu :

محو قبل تون رقمین کون یوزیدین ای مونس ✱ زلف آچما که یوزونک دور منکا شمع مجلس

D. 236a—293b *Bedâiü'l-vasat*. İçindekiler: 236a gazel (elif redifli 39), 288b müstezad ve muhammes, 289a müseddes, 289b tercî, 290a kaside, 291a mukatta', 293a lûgaz (لزلار), 293b tuyuğlar.

Başı :

ای نوبهار عارضنک صبحیغه جان پرور هوا ✱ اندین کل و بلبل تا بیت یوزبرک بیرله مینک نوا

Sonu :

عقل حیرت قیلدی تیشلاب بارماغین ✱ مونچه کیم خود رای لیق کور کوزدی اول

E. 451a — 512a. *Fevâidü'l-kiber*. İçindekiler: 451a gazel (elif redifli 39), 503a müstezad ve muhammes, 503 müseddes ve musammen, 504a tercî, 505a mesnevî (ساقیا توت الت) çok defa ona *Sakiname* derler), 509b mukatta', 511a müfredat (başlık جواهر مفودة)

Başı :

ای تی منظر طرحینه معمار صنمونکدین بنا ✱ مصنوع لار فانی وبی مسلوب صانع دین فنا

Sonu :

سیل یولی دا فنا دشتی دا مؤکانیم ایماس ✱ کوز الاچوغلاری نینک دو دیکان اوقلاری دور

A. 9b—21a “eski” önsöz.

B. 22b—260a. *Divan*. İçindekiler: 22b gazeller (elif redifli 28), 162a müseddes, 164b muhammes, 167b tercî, 177a mukatta’, 183a rubaî, 191a lûgaz, 192b muammeyat, 196a tuyug, 197a müfredat. Başı: 2, A gibi. Sonu: 2, D gibi.

4.

GPB Tur. n. s. 57, 25×16; 192 var. 10 Sefer 935=24X1528.

A. 1b—11a “eski” önsöz.

B. 12b—192a. *Divan*. İçindekiler: 12b gazel (elif redifli 42), 165a müstezad, 166b müseddes, 168a muhammes, 170b *Sakinâme* (diğer mecmualardaki tercî denilen şeyin aynısı, tercihanesi خرابات (ارا کر دیم الخ), 174 mukatta’, 178b rubaî, 184a lûgaz, 185b muammeyat, 188b tuyuglar, 189b müfredat (جواهر مفرده) Başı:2, B gibi.

Sonu :

بیل واغزیدین دیدیلارکیم دیکین افسانه ❀ باشلادیم فی الحال کیم بیر بار ایدی بیر یوق ایدی

Müstensihi Sultan Muhammed-Handan. Nafis tezhipli bir yazmadır. Serlevhalar 1b, 2a, 12b v.s. Minyatürler 1a, 11b, 12a, 53a, 123b, 146b.

5.

GPB Vost. 561, 25×18; 235 var. 959=1552.

Garâibü's-sigar. İçindekiler: 1b gazeller (elif redifli 39), 201b müstezad, 202a muhammes, 204b müseddes, 206a tercî, 209b mesnevî (*Hasbihal*), 215a mukatta’, 221b rubaî. Başı ve sonu 2, B gibi. Sanatkârane tezhipli, eski karton minyatürdeki yazılar okunamamaktadır. 1a daki yazı: Abbas Sefevî vakfi, tarihsiz.

6.

GPB Vost. 562, 30×22, 5, 141 var. XVI. yüzyıl.

Divan'dan derlenmiş olması muhtemeldir. İçindekiler: 1b gazeller (elif redifli 19), 136a rubaî (yalnız ح-ден ن-a kadar). Sanatkârane tezhipli (XV. yüzyıla ait olması mümkündür), meşin, yaldızlı şemseli.

Baş :

نی خوش بولغای ای کولان مست بولساق دهر باغندا ❀ قولوم بولسه اینک بویندا واغزیم قولاغیندا

Sonu :

کل قاشیدا قوللوغوم ادا ایلا کاسین ❀ سرو الیدا یر اوپوب دعا ایلا کاسین

7.

GPB Vost. 563, 27×17; 90 var. XVI. yüzyıl.

Divan'dan bir derlemedir. İçindekiler: 1b gazeller, 73b kıt'a, 74a müstezad ve muhammes, 79a rubaî. Başı: 2, B gibi.

Sonu :

ایل کوزینی هم اویغای و اوز کوزینی هم ❀ کوزلارنی الیشماقنه چیکیب تیغ ستم

Müstensih Sultan-Muhammed Nur, tezhipli, meşin, yıldız şemseli. 1a daki yazı: Abbas Sefevî vakfı 1017=1608/1609.

8.

GPB Tur. n.s. 58, 24×16; 194 var. XVI. yüzyıl.

A. 1b—11a “eski” önsöz.

B. 11b—194a. *Divan*. İçindekiler: 11b gazeller (elif redifi 39), 162a muhammes, 164a müseddes, 164b tercî (tercihanesi خرابات الخ), 167b mesnevî (*Hasbihal*), 177a mukatta', 177b rübaî (كتاب الرباعیات), 186a lûgaz, 187b muammeyat, 190b tecnisat, 191b müfredat. Başı: 2, B gibi. Sonu: 2, D gibi.

Başlık :

دیوان افصح المتکلمین واملح الشاعریں امیر نوایی علیه الرحمة والمغفرة والرضوان
Sanatkârane tezhipli. Minyatürler 23a, 56b, 93a, 125b, 146a.

9.

GPB Tur. n.s. 59, 27×15.5; 65 var. XVI. yüzyıl.

Divan'dan bir derleme, sahifeleri karışmış, yalnız gazel (elif redifi 20) ve terciî.

Başı :

دیباچه سنونکدا (sic) ابد نقطهسی طفرای ❀ ای صفحه رخسارینک ازل خلید بن انشا

Sonu :

فکرینک نی ایتای کونکولکا مونس ❀ یادینک نی قلاى حریف مجلس
Müstensih Meşhedli İmad Hüseyini. Kolofon کتبه العبد عماد الحسینی قد وقع
الفراغ من تحریره فی اواخر شهر رجب المرجب فی مشهد المقدسه علی مشرفیها الف الف
صلوة وسلام وتحمية

Sahife kenarında birisi tarafından yapılan bir haşiye vardır: 1267=1850/51 İmad Hüseyin'in yazısı olduğunu tasdik etmektedir. Sanatkârane tezyin edilmiştir, yazısı en ufak taliktir...

10.

IV V 2471, 21.5×13; 244 var. XVI. yüzyıl.

1b—2a. Başlık. : الديوان البديع الفصيح المليح من كلام افصح الفصحا وامليح
الشمرامير عليشير المتخلص بنوايني عليه الرحمة

A. 2b—15a “Eski”önsöz ve başlığı نوايني ديباچه ديوان

B. 15b—244a. *Divan*. İçindekiler: 15b gazeller (elif redifli 52), 194b müstezad, 195a muhammes, 198a müseddes, 199b tercî (tercihanesi ساقى نامه ترجمه بند وخرابات اراكرديم), 204b mesnevî (*Hasbihal*), 210 mukatta', 218 rubaî, 234 lûgaz, 236b muamma, 240b tuyug, 242a müfredat. Başı—2, B gibi; sonu—2, E gibi. Sanatkârane işlenmiş bir yazmadır, birçok süslü serlevhalara sık sık rastlanır. Minyatürler 56b, 87a, 117a, 179b.

11.

GPB Vost. 558, bk. nr. XVII, 4. 1001—1004=1592/93—1595/96.

A. 326b—330a. “Yeni” önsöz.

B. 330b—586a. Mecmua bir divan, her şiirin dört divanlardan hangisine ait olduğu gösterilmiştir. Bu harhalde, Nevaî tarafından *Mahzenü'l-meâni* diye adlandırılan eserin tertibidir. İçindekiler: 328b gazeller (dört divanın gazellerinin yekûnuna göre elif redifiler 156 yerine 154), 556a müstezad, 556b muhammes, 559a müseddes, 561a musammen, 561b tercî (dördü de), 565a mesnevî (*Hasbihal*), 566b mersiye, 567a kaside, 568a mesnevî *Fevâid (Sakinâme)*den, 572b mukatta', 579b rubaî, 583b muammeyat, 584a lûgaz, 585a tuyug, 585b müfredat (başlık: المطالع başlangıçtan önce 2, B gibi ve bu yazı: اولغى حمد اولغى ديواندين كيم تسميه غرايب الصغر تايب دورور قافيهسى دا دال لازم توتولوب اولغى حمد اولغى ديواندين كيم تسميه غرايب الصغر تايب دورور حرفى vardır. Sonu—2, E gibi.

12.

GPB Hanikov kolleksiyonu, 52, 24×16; 225 var. XVII. yüzyıl.

Divan. İçindekiler: 1b gazeller (elif redifli 39) 186b musammen, 187b tercî; 193a *Sakinâme*, 211b mukatta', 217 müfredat, 220b rubaî. Gazellerin *Bedâiü'l-vasat*'tan olması muhtemeldir, diğerleri başka divanlardan alınmıştır. Başı—2, E gibi. Sonu:

حال اوستيدا ابركاييم سوزين اوتكارسينك * حالينى سوراوغه كيلماسه يالبارسينك

13.

İV V 278 (287—289), 20.5 × 12; 199 var. XVII. yüzyıl.

128b—196b. *Divan*'dan derleme (sadece gazeller, elif redifli 41).

Başlık: سره العزیز نوابی قدس دیوانچه نوابی—2, B gibi. Sonu:

ای نوابی کر دیسانک کیم فتنه کورمای سالماغیل ✽ بیر نظر هر طرفه العین اول کوزی فتان ساری

1a—117b: Hafız divanının baş kısmı eksiktir. Cemâziçlâhirin ortasında 1101 = Mart 1592 de yazılmıştır.

120b—127a. İran sinonimleri üzerinde bir risale.

14.

İV V 279 (290/291), 20 × 13; 81 var. XVII. yüzyıl.

1b—46b. Divandan derleme. Başlık : غزلات نوابی :

Başı :

انداق که قرب تقوی و طاعت بیلا سنکا ✽ ای حمد اولوب محال فصاحت بیلا سنکا

Sonu yok.

47b—81b. *Gülşen-i raz*, eser Muhammed Şebusterî'nin, sahibi tarafından yazılmış 1017 = 1608/1609 işareti vardır.

15.

İV S 142 (291d) 26 × 16; 152 var. başı ve sonu yok. XVII. yüzyıl.

Sadece gazeller 1-ten س-e kadar. Başı ve sonu yok. Bk. ZVO XXIII, 248.

16.

İV D 399, 32 × 20; 505 var. XVII. yüzyıl.

A. 1b—8b. "Eski" önsöz.

B. 9b—495a. *Divan*. Başı—2, B gibi, sonu 2, C gibi. Elif redifli gazeller 120.

C. 485a—505b. *Vakfiye*, sonu yok.

17.

İV V 1986, 21 × 12.5; 80 var. XVIII. yüzyıl.

Divan'dan derleme. Başı—2, B gibi, sonu okunaksız şekilde yazılı.

18.

İV S 138 (291a c), 25.5 × 14; 225 var. 29 Ramazan 1199 = 8 VII 1785

A. 1a — 10b. “Eski” önsöz, başı yok.

B. 11b — 224b. *Divan (Garâbü's-sigar)*.

Başı— 2, B gibi. Sonu:

عاسق دیسه‌لار او * سش یتی جو بربرکا نوایی بنه رمغا

Oldenburg koleksiyonundan ,krş. İAN (1911), 261. s. nr. 12; Kuçar'da satın alınmıştır.

19.

İV E. I, 214b — 259a, bk. nr. XVII, 10. 1219—1240=1804—1824.

Nevâdirü's-şebab. Başı ve sonu 2, B gibi. Müstensihi Beşarıklı Rakamberdi ben Tilav-Muhammed-oğlu.

20.

İV V 266, 1a — 94b, bk. nr. XVII, 6. 1220=1805/06.

Divanın başı ve sonu yok.

21.

GPB Hanıkov koleksiyonu, 56 1230=1815.

32 — 759. s. bk. nr. XVII, 8.

Muhtelif parçalardan derleme bir divandır. Başı— 2, B gibi, sonu— 2, C gibi.

22.

İV D 18, bk. nr. XVII, 9. 1233=1817/18.

A. 24b — 32b. “Eski” önsöz.

B. 33b — 421a. *Divan*. Başı— 2, B gibi.

Sonu :

بی‌لور چو شدت حالیمی قاضی الحاجات * قضا دین اولنکه سنکا کلادی ذکر حاجت ایماس

23.

UN 924, 24×14, 161 var. 1234=1818/19.

Başı— 2, B gibi.

Sonu :

هم ملایک که دیکایلار آمین * هم دعا کوی اینک اهل یقین

Müstensihi Molla Musa ben usta İvaz-Niyaz Rengriz.

24.

İV S 141 (291f), 25×14; 170 var. 1239=1823/24.

Divan. Başu—2, B gibi Sonu:

تپلکان چفتی سهوی بو قلم دین ✱ یاپنک عضو ایله کیم آواره دور من
Yazılış tarihi mısradaki geçer:

که قان بحریدا کی باعریم ایجیدین ✱ لینک اون تورت یاشار ای قامتنی

25.

GPB Tur. n.s. 7. bk. nr. XVII, 7. 1241=1825/26.

A. 11b—15b. “Eski” önsöz.

B. 16b—21a. “Yeni” önsöz.

C. 22b—113a *Garâibü's-sigar*. Başu- 2, B gibi.

Sonu :

ای کونکول نظاره ایت کاشنده کور ✱ بر قدح اول کلنی خندان ایلدی

D. 114b—201b. *Nevâdirlü's-şebâb*.

E. 202b—289. *Bedâiü'l-vasat*.

Başu- 2, 7 gibi. Sonu:

کل آچاق اوشول ریشه سی پیشه انکا ✱ شاخی او جیدین عیان بولوب ریشه انکا

F. 290b - 380b. *Fevâidü'l-kiber*.

26.

IV E 2 (291 i), 53×30; 471 var. XIX. yüzyılın başu.

A. 1b—6b. “Eski” önsöz.

B. 7b—471a.

Başu—11 gibi. Sonu :

کیم آت چیقاردی بلکه انکا اوشبوا یردی کام ✱ اول شوخ آنه جوردا کور کوزدی اهتام

Elif redifli gazeller 152 adettir.

27.

IV S 788, 25×20; 213 var.

A. 1b—12a “Eski” önsöz.

B. 12a—21a. Nevaî'nin çeşitli şiirleri.

C. 21b—213a. *Divan*. Sonu:

هر عضویمه یوز رنج عیان ایتی خمار ✱ توتقیل قدحی که قصد جان ایتی خمار

Müstensihi Molla Hüseyin.

28.

İV S 140, 31×21; 429 var. 1276=1859/60.

A. 3b—12b “Eski” önsöz.

B. 12b—227a *Garâibü's-sigar.*C. 229b—429 *Nevâdirü'ş-şebab.*

Müstensihî Molla Muhammed-Yusuf.

Kuun'un kolleksiyonundan, bk. *Mélanges Asiatiques*, X; 275, nr. 19.

29.

GPB Tur. n.s. 9, 26×16; 518 var. 1281=1864/65.

A. 1b— 3a “Yeni” önsöz.

B. 4b—134a *Garaibü's-sigar.*C. 135b—272a *Nevâdirü'ş-şebab.*D. 273 —400b *Fevâidü'l-kiber.*E. 401b—518b *Bedâiü'l-vasat*, sonu yok.

30.

İV S 143 (291 k), 26.5×15.5; 268 var. 1295=1878.

Divan. Baş1—2, B gibi. Sonu :

سین وفا کورماق اوچون خلق اونئوس یون آدمی ✱ یوق وفا جنسی نی آدام دا بول نومبل کیم

Petrovskiy'in kolleksiyonundan, bk. İAN (1911), 256. s. nr. 76.

31.

IV S 2329, 25×14.5; 174 var. 1302=1884/85.

Divan. Baş1— 2, B gibi. Sonu :

سنکا زهد کویا که اثبات اوچون ✱ سنکا باده یولده تی وجود

32.

GPB Tur. n.s. 12, bk. nr. XVII, 12. XIX. yüzyıl.

A. 1b—45b *Bedâiü'l-vasat*. Baş1 ve sonu—2, D gibi.B. 78b—128a. *Fevâidü'l-kiber.*

C. 130b—133a “Eski” önsöz.

D. 135b—181b. *Garâibü's-sigar.*

33.

GPB Tur. n.s. 8, 51×30, 470 var. XIX. yüzyıl.

- A. 1b—3a. “Yeni” önsöz.
 B. 3b—122b. *Garâibü's-sigar.*
 C. 123b—243b *Fevâidü'l-kiber.*
 D. 244b—359a *Nevâdirü'ş-şebab.*
 E. 360b—740 *Bedâiü'l-vasat.*

34.

- IV V 581, 1b—10a, bk. nr. XVII, 13. XIX. yüzyıl.
 Sadece “Yeni” önsöz.

35.

- IV V 280 (291 ca), 20.5×13; 77 var. XIX. yüzyıl.
 Divandan derleme. Baş1—2, B gibi.

Sonu :

می ایستارکا ایلمکیدا سنغان سفال ✱ خرابات ارا کردیم اشفته حال

36.

- IV V 1193, 18.5×12; 110 var. XIX. yüzyıl.
Divan. Sonu ve baş1 yok.

37.

- IV S 136 (291 a a), 25×14.5; 155 var. XIX. yüzyıl.
Garâibü's-sigâr.

Radloff koleksiyonundan, bk. *Mélanges Asiatiques*, X, 280, nr.7.

38.

- IV S 288, 25×20.5; 213 var. XIX. yüzyıl.

A. 1b—21a “Eski” önsöz.

B. 21b—213a *Divan.* Baş1- 2, B gibi, sonu 27 gibi.

39

- IV S 864, 23×13; 239 var. XIX. yüzyıl.

Divan. Baş1—2, B gibi.

Sonu :

رحمت سوييدین یوماسانک اول نامه نی آد ✱ محشرکونی نیتکامن من نامه سیاه

40.

- IV S 1772, 25×14.5; 321 var. XIX. yüzyıl.

Divan. Baş—2, B gibi, sonu—2, D gibi. Müstensihi İsameddin.

VIII.

لسان الطير

Lisânü't-tayr. Bu esere aynı mevzudaki eserine izafeten çok defa *Mantkü't-tayr* adı verilir. 904=1498/99 da yazılmıştır.

Baş :

تنکری حمدی بیرله اغاز ایلا کای ✱ جان قوشی چون منطق راز ایلا کای

Sonu :

بارچه دین استغفر الله العظیم ✱ هر پیشان سوزکه یازدیم یا کریم

Paris: Belin, 233 (930—933=1523/24—1526/27); Blochet, nr. 996 (960=1552/53).

Taşkent: Semenov, nr. 60—66 (1093=1682, XIX. yüzyıl).

Bk.: E. E. Bertels'in *Mir Ali Şir*'de çıkmış olan yazısına (I, A. 1928, 24—82).

1.

GPB Hanikov kolleks. 55, 1b—35a, bk. XVII, 1. 904=1498/99.

2.

GPB Vost. 558, 287b—325b, bk. nr. XVII, 4. 1001—1004=1592/
93—1595/96.

3.

İV V 283, 1b—87a, bk. XVII, 5. 1212=1797/98.

4.

İV E I, 262b—290a, bk. nr. XVII, 10. 1219=1804/05.

5.

İV V 2378, 110a—231b, bk. nr. XVII, 7. 1227=1812.

Sonu yok.

6.

İV D 190, 1b—35a, bk. XVII, 12. 1253=1837/38.

7.

GPB Tur. n.s. 215, 20×12; 174 var. 1272=1855/56.

Müstensihi Muhammed-Kerim, divan.

IV V 1914 (Nova 277), 21×16.5; 131 var. XIX. yüzyıl.

125a — 131a. Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinden parçalar.

IX.

مجالس النفايس

Mecâlisü'n-nefâis 986=1490/91 de yazılmıştır. *Mir Ali Şir* adlı antolojisindeki V. V. Barthold'un yazısı ile krş. (bk. 124. s.)

Başı :

يوز حمد انكاكيم باساب جهانستاني * ايلاب يوز وزلف دين كل وريحاني

Sonu :

هر اشيدا حق پناهي اولسون يارب * كوكب عددي سپاهي اولسون يارب

Paris: Belin, 235 (930—933=1523/24—1526/27); Blochet, 962 (973=1565), 595, 985, 1003 (XVI, VIII, VV).

Londra: Rieu, 273 (987=1579), 274 (1232=1817); H. Ethe. *Catalogue of Persian Manuscripts in the India Office*, vol. I. Oxford, 1903, 342, nr. 664.

Cambridge: *A Descriptive Catalogue of the oriental MSS belonging to the late E. G. Browne*. Cambridge, 1932, 132 (937=1530/31).

Berlin: Petersch, nr. 296 (982=1574/75), nr. 296 (966=1559).

München: *Verzeichniss der orientalischen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek zu München*. München, 1875, 41. s., nr. 148 (yenisi).

Viyana: Flügel, 111, 373. s. nr. 1209 (903=1497).

Taşkent: Semenov, nr. 67 (XV. yüzyıl), nr. 68, 69 (XIX. yüzyıl).

1.

UN nr. 618, 28×18; 94 var. XVI. yüzyıl.

Sanatkârane tezyin edilmiş bir yazmadır, 2b—3a da serlevhalar vardır. Baş ve sonu hasara uğramış.

2.

GPB Vost. 558, 587b—613b, bk. nr. XVII, 4. 1001—1004=1592/96

3.

İV A 810, 17×11; 127 var. Başı ve sonu yok. XVI. yüzyıl.

4.

GPB Vost. 553, 25×17; 38 var. XVI. yüzyıl.

Mecâlisü'n-nefâis'ten parçalar.

Başı :

شاعر لبق پایه سیدین یوقاری راق تورور هر نیجه الارنیک رتبه سی

Sonu :

ببا که بهر ثنای توکنج قارونست * ز اشک دیده که دل برزد خونست

1a da, 1022=1613/14 vakfın kaydı. Yandaki yazı: تذکرة الشعرا
yazma sanatkârane tezhiplidir.

5.

İV A 451, 11×8; 135 var. 1224=1809/1810.

Başı: نظم رعنا لاریفه جلوه بیور اوردی Sonu diğerlerinde gibi. Müs-
tensihi Molla Tohta Kumami Yarkendli. Bk.: Smirnov, 189, nr.XCVI.

6.

İV V 270 (281a), 21×16.5; 144 var. XIX. yüzyıl.

X.

محبوب القلوب

Mahbûbü'l-kulûb. 906=1500/1501 de yazılmıştır.

Paris : Blochet, 962 (973=1565).

Londra : Rieu, 275 (1050=1640).

Upsala : Zetterstéen, 401, nr. 595, 3 (tarihsiz)

Taşkent : Semenoy, nr. 72—82.

Başı :

آیتسا بولماس حمد انکا کیم ذاتیغه حمد آنجا کیم سزا واردور

Sonu :

هر کیم او قوسا آهسی بولغای خوش دل * تاریخی چو خوش لفظی دین اولدی حاصل

1.

GPB Vost. 558, 669b—694a, bk. nr. XVII, 4. 1004=1595/96.

2.

UN 301, 27×16.5; 112 var. XIX. yüzyıl.

1b—772b. *Mahbûbü'l-kulûb*. Bundan sonra ayrı sahife numaralaması ile Oğuz torunlarının tarihi, Abul-Hayr-Han'ın tarihi v.b. gelir.

3.

IV V 2095, 19.5×10.5; 127 var. XVII. yüzyıl.

4.

IV V 266, 95b—189b, bk. nr. XVII, 6. 1220=1805/1806.

5.

IV V 2378, 1b—109b, bk. nr. XVII, 7. 1227=1812.

6.

IV S 139 (291 c), 24.5×14; 137 var. 1253=1837/38.

Mahbûbü'l-kulûb, 1b—87a, Oğuz torunlarının tarihi 88b - 137b varaklarını içine alır, v.s.

7.

IV V 281 (291 ss), 20×15; 117 var. 1258=1842.

1b—47a. *Mahbûbü'l-kulûb*.

78b—117a. İstoriya potomkov Oğuz. v.s.

Müstensihi Ubeydullah Kelimullah al-Gazani al-Sulabaşı.

8.

GPB Tur. n.s. 99, 21.5×17.5; 120 var. 1267=1850/51.

9.

GPB Tur. n.s. 12, 48b—61b, bk. nr. XVII, 12. XIX. yüzyıl.

Sonu yok.

10.

IV A 106 (291 CC), 19×9; 63 var. XIX. yüzyıl.

Oldenburg kolleksiyonundan, bk. İAN, 1911, 263. s. nr. 68.

XI.

رسالة معما

Risâle-i muamma, farsçadır. Nevaî divanındaki çağatayca muammalarla karıştırmamalı. Bu risale Câmi hayatta iken yani 898=1492/93 ten evvel yazıldı (bk. Rodonaçalnik uzbekskoy literaturı, Taşkent 1940, 187. s.).

Başı :

بسم الله الرحمن الرحيم * نامه فتحست زحی قدیم

Sonu :

پس از حك واملاح كويدكه كاهي كند التفاتش

1.

GPB Vost. 558, 710—713b, bk. nr. XVII, 4. 1004=1595/96.

XII.

منشآت

Münşaat, Mektubat ve Rekâat adları altında geçer, 897=1491/92 den sonra tanzim edilmiştir, bk. 205. s.

Paris : Belin, 235 (930—933=1423/24—1426/27).

Taşkent : Semenov, nr. 83.

Başı :

قلمی بیله کلام مجید انشاسین آفرینش اوراقی غه رقم قیلدی حمد موفور اول صانع غه کیم
علم منشئ سی صنعی

Sonu :

کوز آنی توتکاج باغیرینکیخ همول دم باغلانور * هر باغیر که هجری تکدا کوزومکا آیلا نور

1.

GPB Hanıkov kolleksiyonu, nr. 55. bk. nr. XVII, 1, 99b—110b, başlığı yok. 904=1498/99.

2.

GPB Vost. 558, 657b — 668a, bk. nr. XVII, 4.

1001—1004=1592/93—1595/96.

Başı :

تاغ تاغ نیاز رفی دین سونکرا (önsözü unutulmuş)

Sonu :

ورخشنده باد رقمهٔ امال و امانی فرخنده و نجوم طالع وزندکانی تابنده

3.

GPB Tur. n.s. 7, 381b—399a, bk. nr. XVII, 11. 1241=1825/26.

4.

GPB Tur. n.s. 12, 68b—76b, bk. nr. XVII, 12. XIX. yüzyıl.

5.

IV.V 581, 10b—81a, bk. nr. XVII, 13. XIX. yüzyıl.

XIII.

میزان الاوزان

Mizânü'l-evzân, Câmî'den ölmüş gibi bahsettiğine göre 898=1492 den sonra yazılmış olacaktır.

Paris : Belin, 235 (930—933=1423/24—1426/27).

Taşkent : Semenov, nr. 84, 85 (1255=1839 ve 1938).

Başı :

کامل حمد و وافر شکر اول صانع غه کیم انسان خلقتی بیتی نینک نظمین عناصر تورت رکئی بیله توزدی

Sonu :

تاپسون نظمینک بیله جهان اهلی نظام ❖ تا بیت تراکبی دا بولغای ابهام

I.

GPB Tur. n.s. 12, 193b—199b, bk. nr. XVII, 12. XIX. yüzyıl.

Bk.: Gos. Publ. bibl. Vostoçny sbornik, I, A., 1926, 105-114: s.

XIV.

نظم الجواهر

Nazmü'l-cevâhir. Nevaî bunu diğer eserlerinde bu adla zikreder. Fakat yazmaların çoğunda Aliye mal edilen vecizelerin arapça aslının başlığı gibi, bunun başlığı da Nasr al-la'li'dir. Yazılış tarihi 890=1485.

Paris : Belin, 235 (930—933=1423/24—1426/27).

Londra : Rieu, 293.

Taşkent : Semenov 90 (XIX. yüzyıl). Taşkent'te XIII. yüzyıla ait bir nüshası daha mevcuttur.

Başı :

زجاجه سين باشينه تارتيب هر لالی مشوره کيم فکرت غواصی صفا

Sonu :

هم خاتمه لولولاری خالی اینک * هم فاتحه بر نقطه سی دررر خالی اینک

1.

GPB Vost. 559, 224—210b, bk. nr. XVII, 2. XV. yüzyılın sonu.

Başlık :

کتاب نثرالی من کلام امیر المؤمنین علی بن ابی طالب کرم الله

2.

GPB Vost. 558, 3b—12b, bk. nr. XVII, 4.

1001—1004=1592/93—1595/96.

Başlık :

کتاب نثرالالی

Sonu :

امید که راقم غه دعاسی قیلغای * هر لفظیدا چون کسب حالی قیلغای

Rübaî'ler fazladandır.

XV.

نسایم المحبة من شام الفتوة

Nesâimü'l-mahabbe min Şemâim el-futuve. 901=1595/96 da yazılmıştır.

Paris : Belin, 233 (930—933=1423/24—1426/27).

Londra : Rieu, 274-275 (XVII. ve XVIII. yüzyıl).

Taşkent : Semenov, 86-89 (XIX. yüzyıl).

Başı :

المحبة الحمد لله الذى فتح قلوب اولیائه من لسایم ریاض

Sonu :

قبائيل امين توتقييل اعداسيني مقهور واحباسيني منور تحت و دولتيني محلد و انصافو
عدالتيني مؤيد

I.

IV D 97 (58of), 30.5×20; 116 var. XVI. yüzyıl.

Başlık :

نفحات الانس نينك تركى تىلى بىرلا ترجمهسى

ZVO, XXIII, 248. s.

IVS 509(58oe), 27×16b. 5; 409 var. XIX. yüzyıl.

Başı :

الحمد لله الذى احيا بعدما اماتنا

Sonu yok.

Petrovskiy kolleksiyonundan, bk. İAN, 1911, 259. s. nr. 113.

XVI.

وقفه

Vakfiyye. 886=1481/82 de tertip edilmiştir.

Paris : Belin, 235 (930-933=1423/24—1426/27).

Taşkent : Semenov, nr. 91 (XVII. yüzyıl).

Başı :

علوم حقايقى نينك بلک حقايق علومى نينک فصیح کلام ليق وصحيح حديث ليق مدرس لارى

Sonu :

حق لعنت وقهرينه کرفتار اولسون ❀ کیم بوزسه بوزوغلوغه سزاوار اولسون

I.

GPB Hanikov koll. 55, 112a—119b,, XVII, 1. 904=1498/99.

2.

GPB Tur. n.s. 56, 200b—224b, bk. XVII, 3.934=1527/28.

3.

GPB Vost. 558, 714—722a, bk. XVII, 4. 1001—1004=1592/93—
1595/96.

4.

GPB Hanıkov koll. 56, 1—24. s. bk. XVII, 8. Rebiülevvel 1230=şubat
Sonu yok. 1815.

5.

IV D 18, 1b — 19b, bk. XVII, 9. 1235=1819/20.

XVII.

MECMUA HALİNDE YAZMALAR

GPB Hanıkov koll. 55, 33×22; 552 var. 904=1498/99.

- I. 1b—35a. *Lisâniü't-tayr.*
- II. 36b—94b *Ferhad ü Şirin.*
- III. 95b—98b “Eski” önsöz.
- IV. 99b—110b *Münşaat.*
- V. 112a—119b *Vakfiyye.*
- VI. 120b—178b *Garâibü's-sigar.*

Kolofon : تاریخ توقوز یوز تورت دا قوی بیل ذوالحجه ای نینک بیگرمی
ایکی سی دا غرایب الصغر دیوانی توکاندی

- VII. 180a—235b *Nevâdirü'ş-şebab.*
- VIII. 236a—293b *Bedâiü'l-vasat.*
- IX. 295—330b *Leylâ ve Mecnun.*
- X. 331b—379 *Seb'a-i seyyare.*
- XI. 380a—450a *Sedd-i İskenderî.*
- XII. 451a—512a *Fevâidü'l-kiber.*
- XIII. 513—552a *Hayretü'l-ibrâr.* 1258=1842/43.

Yazı: Güzel talik, kâğıdı ince sarımtrak, XIX. yüzyıla has yarı meşin cilt.

Sonunda kâğıt ve yazı değişiktir, kâğıt XIX. yüzyıl Orta-Asya zamanına aittir, yazısı da daha iridir. Yazmanın sahifeleri eskiden numaralanmıştır: 522-557 (I): 306-364 (II); 1-202 (III-VIII); 365-519 (IX-XI); 204-305 (XII-XIII). Yazma iki defa tamir edilmiş, ve bu tamirde eserlerin sırası bozulmuştur.

Bir çok sahifelerde محمد نصرالدين بن محمد يادگار دیوان بیکی yazılı mührü vardır. Daha eski ve yarı silinmiş başka mühürler de vardır. Yazmanın önemli kısmının yazısı ve kâğıdın cinsi ile 22 Zilhice 904=31 Temmuz 1499 tarih kaydı arasında uygunluk vardır. Dorn'un

katalogunda gösterilmiş 1258=1842/43 tarihe gelince o yalnız son kısma aittir.

2.

GPB Vost. 559, 32×22; 227 var. XV. yüzyıl.

I. 210b — 225b *Çihil-hadîs*.

II. 224b — 227b *Nazmü'l-cevâhir*.

III. 209b — 163b *Hayretü'l-ebrâr*.

Başlık: كتاب حيرت الابرار من نتایج انفاس مير نظام الدين عيشير

IV. 162b — 97a *Ferhad ü Şirin*.

V. 96b — 56a *Leylâ ve Mecnun*.

VI. 85b — 1b *Heft peyker*.

Avrupa'da tamir edilmiş eski zaman güzel bir cildi vardır. Yazma kâğıt ve yazıya göre XVI. yüzyılın ilk yarımından evvel değil, herhalde XV. yüzyılın sonuna aittir. Sahife numaralanması sondan başa doğrudur. Minyatürler: 193a, 186b, 184b, 179a, 173a, 166b, 149b 134b, 132a, 130b, 126b, 125b, 112b, 91b, 87b, 77b, 69a, 44a, 38b, 32a, 29b, 24a, 19b, 15b, 11b.

3.

GPB Tur. n.s. 56, 27×15.5; 224 var. 934=1527/28.

I. 1b — 8b *Çihil hadîs*.

II. 9b — 21a "Eski" önsöz.

III. 22b — 200a *Divan*.

IV. 220 — 224b *Vakfiyye*.

Kolofon : وتسمایه الهجریه مع السه بذار السلطنة تبریز علی يد الفقیر چلی فی شهرور
سنه ۹۳۴ اربع وثلاثین تمت الكتاب

Müstensihi Çelebi, Tebriz'de istinsah edilmiştir. Sanatkârane tezyin edilmiş, yaldız şemseli bir yazmadır. Minyatürler: 21b, 22a, 75b, 157b.

4.

GPB Vost. 558, 39×24; 717 var. 1001—1004=1592/93—1595/96.

I. 1b — 3a *Çihil hadîs*.

II. 3b — 12b *Nazmü'l-cevâhir*.

III. 13b — 55b *Hayretü'l-ebrâr*.

- IV. 56b—118a *Ferhad ü Şirin*.
 V. 119b—157b *Leylá ve Mecnun*.
 VI. 158 —209b *Seb'a-seyyare*.
 VII. 210b—286a *Sedd-i İskenderî*.
 VIII. 287b—325b *Lisanü't-tayr*.

325b deki kolofona göre yazma Ferhad Han Karamani'nin kütüphanesi için Azerbaycan ve Muhan'a bağlı Kızıl-Akaç şehrinde Nazar Ali Feyzi adlı birisi tarafından istinsah edilmiştir.

- XI. 326b—330b “Yeni” önsöz.
 X. 330b—586a *Divan*.
 XI. 587b—613b *Mecâlisü'n-nefais*.
 XII. 614 —653b *Tarih*.
 XIII. 657b—668a *Münşaat*.

XIV. 669b—694a *Mahbûbü'l-kulûb*.
 694a daki kolofon, 1004=1595/96, müstensihi Ali Feyzi'dir. Bu yazma da Ferhad-Han için yazılmıştır.

- XV. 695b—709a *Hamsetü'l-mütehayyirin*.
 XVI. 710b—713b *Risâle-i muammâ*.
 XVII. 714b—722a *Vakfiyye*.

Sanatkârane tezyin edilmiştir, meşin, yıldız şemseli (av sahnesi).
 1a da Şah Abbas Sefevi'nin Şah Sefi türbesine 1017=1608—1609 da vakfi hakkında yazı.

5.

IV V 283 (291h), 23×14; 179 var. 1212=1797/98.

- I. 1b—87 *Lisanü't-tayr*.
 II. 89b—179a *Mahbûbü'l-kulûb*, sonu yok.

6.

IV V 266 (280 av—291 v), 23×13, 284 var. 1220=1805/1806.

- I. 1a—94b *Divan*, başı ve sonu yok.
 II. 95b—189b *Mahbûbü'l-kulûb*, yazılış tarihi 122 yani 1220.
 Arkasından muhtelif İran hikâyeleri gelir.

7.

IV V 2378, 21.5×12.5; 231 var. 1227=1812.

- I. 1b—109b *Mahbûbü'l-kulûb*.
 II. 110b—213b *Lisanü't-tayr*, sonu yok.

8.

GPB Hanıkov koll. 56, 31 × 19; 761. s. Rebiülevvel 1230 = Şubat 1815.

I. 1—24. s. *Vakfiyye*.

II. 27—31. s. *Çihil hadîs*.

Kolofon : كتبه محمد الموسوي في عهد پادشاه جمجاه فتحلى شاه قاجار :
 Müstensihi Muhammed el-Musavi. III. 32-759. s. *Divan*.

761. s. رقه امير عليشير در باب رحمت حج

9.

IV D 18 (291 e), 31 × 18; 421 var. 1233—1235 = 1817/18—1819/20.

I. 1b—19b *Vakfiyye*, yazılış tarihi 1235 = 1819/20.

20a—22b Rûbaî, müellifi meşhul (Lütfi?).

24b—32b “Eski” önsöz.

II. 33b—421a *Divan*.

10.

IV E 1 (290a), 47.5 × 30; 328 var. 1219—1240 = 1804/05—1824/25.

I. 2b—34b *Hayretü'l-ebâr*.

II. 35b—82a *Ferhad ü Şirin*.

III. 84b—113a *Leylâ ve Mecnun*, 1240 = 1824/25.

IV. 114b—171b *Sedd-i İskenderî*, 1238 = 1822/23.

V. 174b—212a *Seb'a-i seyyare*.

VI. 214b—259a *Nevâdirü'ş-şebab*.

VII. 262b—290a *Lisanü't-tayr*, 1219 = 1804/1805.

VIII. 294b—312b *Tarih-i enbiyâ*.

IX. 313a—322a. *Tarih-i mulûk-i Acem*.

X. 322b—324b *Halat-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşir*, 1219 = 1804/05.

XI. 325b—328 *Halat-ı Pehlivan Muhammed*.

Müstensihi İves-Berdi ben Tilav-Muhammed Beşarıkî.

11.

GPB Tur. n.s., 42 × 28; 399 var. 1241 = 1825/26.

- I. 1b— 10a *Vakfiyye*.
 - II. 11b— 15b “Eski” önsöz.
 - III. 16b— 21a “Yeni” önsöz.
 - IV. 22b—113a *Garaibü’s-sigar*.
 - V. 114b—201b *Nevâdirü’s-şebab*.
 - VI. 202b—289b *Bedâiü’l-vasat*.
 - VII. 290b—380b *Fevâidü’l-kiber*.
 - VIII. 381 —399a *Münşaat*.
- Müstensihi Abdurrehim.

12

İV D 190, 30×17; 287 var. 1253=1837/38.

- I. 1b— 35a *Lisâniü’t-tayr*.
 - II. 37b— 73a *Hayretü’l-ebrâr*.
 - III. 78b—131a *Ferhad ü Şirin*, 1253.
 - IV. 134b—217a *Seb’a-i seyyare*.
 - V. 218b—287a *Sedd-i İskenderî*.
- Bk. Smirnov, 173, XXVII.

13.

GPB Tur. n.s. 12, 48×29; 199 var. XIX. yüzyıl.

- I. 1b— 45b *Bedâiü’l-vasat*.
- II. 48b— 61b *Mahbûbü’l-kulûb*.
- III. 62 — 67b *Vakfiyye*.
- IV. 68 — 76b *Münşaat*.
- V. 78b—126a *Fevâidü’l-kiber*.
- VI. 129b—130b *Çihil hadîs*.
- VII. 130b—133a “Eski” önsöz.
- VIII. 135b—181b *Garâibü’s-sigar*.
- IX. 182b—192b *Hamsetü’l-mütehayyirin*.
- X. 193b—199b *Mizânü’l-evzan*.

14.

İV V 581 (494), 20.5×116; 123 var. XIX. yüzyıl.

- I. 1b — 10a. “Yeni” önsöz.
- II. 10a— 81a *Münşaat*.
- III. 83b—122 *Vakfiyye*.

Oldenburg’un koleksiyonundan, bk. İAN, 1911, 263. s. nr. 64.